

Юрій Миколайович Кузь,

старший викладач кафедри прикордонного контролю Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ЗМІСТ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ І ЗАСОБІВ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

У статті аналізується проблема розкриття змісту та структури методики навчання курсантів автоматизованих систем і засобів прикордонного контролю, а також етапів навчання курсантів.

Ключові слова: майбутні прикордонники, автоматизовані та технічні засоби прикордонного контролю, служба на кордоні, поетапне формування навичок і вмінь, зміст методики навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Система військової освіти сьогодні повинна забезпечувати формування офіцерських кадрів нової генерації, відповідати державним стандартам вищої освіти, військово-технічній політиці та сучасним потребам військ [3; 6].

Важливе місце у системі навчання курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України займають дисципліни прикордонного контролю, зокрема дисципліна “Технічні засоби прикордонного контролю”, оскільки в оперативно-службовій діяльності частин і підрозділів Державної прикордонної служби України при здійсненні прикордонного контролю застосування технічних засобів сприяє успішному вирішенню ними завдань щодо пропуску осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

Нові досягнення в галузі науки і техніки сьогодні активно використовуються злочинними елементами для виготовлення та підробки документів з метою незаконного перетину по них державних кордонів. На промисловій основі налагоджено обладнання в транспортних засобах, що

перетинають державний кордон, сховищ і тайників для перевезення людей та контрабанди, зброї й інших заборонених для ввозу в Україну та вивезення з України предметів і матеріалів. Тому ефективно викладання цієї дисципліни вимагає сьогодні впровадження науково обґрунтованих методик навчання майбутніх фахівців-прикордонників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У дисертаційних роботах останніх років проблеми підготовки військових фахівців вивчали О. Євсюков, В. Рахманов (підготовка курсантів у вищих військових навчальних закладах); В. Монастирський (підготовка правоохоронців); Н. Берестецька, С. Будник, Т. Ваколюк, А. Галімов, М. Недбай, Е. Суслін, Ю. Сичевський, В. Шевчук (підготовка майбутніх прикордонників). Ці праці свідчать про зростаючу увагу науковців до пошуку шляхів покращення навчання майбутніх військових фахівців України.

Метою статті є теоретичний аналіз поняття “зміст навчання”, розкриття змісту методики навчання курсантів автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час практичного навчання, обґрунтування місця і значення кожного компонента.

Виклад основного матеріалу дослідження.

При проектуванні експериментальної методики чинниками, які не підлягали зміні, було визначено як зовнішні, так і внутрішні чинники, що залежать від вимог системи військової освіти, навчально-виховного процесу у Національній академії Державної прикордонної служби України (розклад занять, навчальний час, час на самостійну підготовку, педагогічна майстерність викладачів, навчально-матеріальна база тощо). Такими чинниками є:

загально-організаційні чинники: організація праці викладачів та курсантів; організаційні питання, які визначені командирами та начальниками;

діяльнісні чинники: практична спрямованість занять; мотивація курсантів на самостійне засвоєння знань, що потрібні під час служби на кордоні, при використанні комп’ютерної системи навчання (далі – КСН) “Кордон”;

організаційно-методичні чинники: наукове конструювання змісту навчання дисципліни “Технічні засоби прикордонного контролю” (зміст і структура навчального матеріалу, тип та структура навчального заняття), розгалуження за рівнями знань, навичок і вмінь (далі – ЗНУ) та дидактичної обробки навчального матеріалу, підбір форм і методів проведення занять; розвиток професійного інтересу до навчальної діяльності курсантів через специфіку й особливості майбутньої діяльності; створення спеціальних завдань проблемного типу, атмосфери творчого співробітництва з курсантами; підвищення відповідальності курсантів за успішність навчання; управління навчанням курсантів при застосуванні КСН “Кордон” при відпрацюванні проблемних завдань, оцінювання незалежними експертами їх успішності).

При конструюванні занять ми враховували такі вимоги науковців (С. Сисоєва, Є. Полат, М. Бухаркіна, М. Моїсеєва, А. Петров):

- наявність значущої проблеми (завдання), що потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку для її вирішення;
- практична, теоретична та пізнавальна значущість результатів, які передбачаються;
- самостійна (індивідуальна, парна) діяльність курсантів;
- структурування змістовної частини (з указівкою поетапних результатів);
- визначення проблеми досліджуваних завдань, що впливають із неї, висунення гіпотези їх вирішення, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підведення підсумків, коректування, висновки [4].

Відбір змісту навчання курсантів проводився на основі аналізу змісту діяльності майбутніх прикордонників, професійно-кваліфікаційної характеристики, навчальних планів і програм підготовки відповідних фахівців.

На думку відомого українського вченого С. Гончаренка, зміст навчання – “це система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних умінь та навичок і способів діяльності, досвіду творчої роботи,

світоглядних, моральних та естетичних ідей і відповідної поведінки, які повинен опанувати учень у процесі навчання” [4].

Відбір, класифікація та систематизація навчального матеріалу проводилася згідно з існуючою професійно-кваліфікаційною характеристикою відповідно до аналізу технологічних функцій, типових завдань діяльності і вмінь, які будуть необхідні курсанту для служби на кордоні. Також компонування навчального матеріалу проводилося з урахуванням можливостей використання КСН “Кордон”.

Зміст навчання майбутніх прикордонників при вивченні дисципліни “Технічні засоби прикордонного контролю” містить у собі сукупність професійних понять, уявлень, суджень щодо професійної діяльності при виконанні завдань на кордоні. Він визначається вимогами, наказами та директивами керівництва, змістом військової освіти, особливостями професійної діяльності прикордонників і містить такі компоненти:

пізнавальний – повинен забезпечити їх системою військово-професійних ЗНУ для майбутньої діяльності на кордоні;

діяльнісний – має сприяти вдосконаленню методів, прийомів та форм використання технічних засобів прикордонного контролю;

ціннісний – повинен надати сукупність ціннісних орієнтацій для військово-професійної діяльності на кордоні, забезпечити сприйняття і виконання норм та правил використання технічних засобів прикордонного контролю;

праксеологічний – має забезпечити необхідними способами, прийомами щодо ефективної експлуатації і застосування автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю;

особистісний – має допомогти самопізнанню курсантом своєї особистості як майбутнього прикордонника.

Також було враховано, що успішність дій майбутніх прикордонників на кордоні досягається:

- високим рівнем технічної підготовки персоналу і вмiлими тактичними прийомами та методами застосування технічних засобів прикордонного контролю;
- своєчасним забезпеченням підрозділів технічними засобами прикордонного контролю;
- утриманням технічних засобів у справному стані і постійною готовністю до застосування;
- швидким поновленням технічних засобів при виході з ладу;
- удосконаленням старих зразків технічних засобів та введенням нових [6].

Отже, навчання курсантів буде успішним лише при ефективному функціонуванні науково обґрунтованої й ефективно здійсненої методики навчання курсантів дисципліни “Технічні засоби прикордонного контролю”, де чітко окреслено теоретичні підґрунтя, розроблено мету, зміст, завдання методики, принципи, методи і форми навчання за етапами підготовки та міжпредметними зв’язками з іншими дисциплінами, засоби навчання, механізми взаємодії викладача і курсантів, управління їх навчальною діяльністю, засоби контролю отриманих ЗНУ, заходи щодо своєчасного корегування навчально-виховного процесу.

Український науковець О. Коваленко наводить таке визначення: “Методика – це сукупність методів досягнення мети...” [4]. На основі досліджень [1; 2; 5] ми визначаємо методику навчання курсантів автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю як сукупність цілеспрямовано і науково скомпонованих цілей, змісту, методів, прийомів, способів, засобів, принципів, завдань, організаційних форм та основних етапів навчання, спрямованих на формування і розвиток у них ЗНУ з використання автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю, розвиток їх особистості як майбутніх прикордонників.

Мета нашої методики визначалася, виходячи із соціального замовлення на таких специфічних фахівців, як офіцери-прикордонники, які зможуть

досягти становлення і кар'єрного зростання, самореалізуватися в межах своєї професії. Зокрема, метою нашої методики стали:

– на першому рівні: опанування комплексу знань з використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні, щоб забезпечити якісну організацію і безаварійну експлуатацію техніки у визначених умовах;

– на другому рівні: формування у курсантів необхідних знань, спеціальних умінь та навичок з використання автоматизованих систем і засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні у процесі практичної підготовки.

Методика навчання курсантів автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю складалася з таких етапів:

1) установчо-мотиваційний, метою якого було формування внутрішньої мотивації діяльності курсантів;

2) змістово-пошуковий, основним змістом якого є організація викладачем пошуково-самостійної активності курсантів;

3) контрольнo-смысловий, метою якого є здійснення самооцінювання курсантами рівня засвоєних на попередніх етапах знань, сформованих ЗНУ;

4) адаптивно-перетворюючий, основним завданням якого є визначення способу і засобів формування ЗНУ та вияв їх у нестандартних квазіпрофесійних ситуаціях;

5) системно-узагальнюючий, завданням якого є організація, узагальнення і систематизація отриманих знань, сформованих навичок та вмінь курсантів;

6) контрольнo-рефлексивний, що передбачає здійснення підсумкового контролювання, самоконтролювання, оцінювання і самооцінювання набутих ЗНУ та досвіду.

Зміст нашої методики ґрунтується на реалізації таких положень:

– сприяння вияву здібностей курсантів, створення умов для їх навчання під час занять і самореалізації спочатку в навчальній, а згодом у військово-професійній діяльності на кордоні;

– оптимальне поєднання методів, форм та засобів навчання для ефективного засвоєння знань, формування навичок і вмінь в умовах служби на кордоні;

– формування в процесі навчання потреби та провідних мотивів служби;

– формування основних професійно важливих якостей курсантів.

Під час практичної апробації нашої методики проблемні завдання на практичних заняттях вирішувалися за такими етапами:

1-ий етап: постановка мети, завдань, опис ситуаційних завдань та їх характеристика, подання курсантам еталонів і зразків виконання типових завдань, первинний аналіз умов завдання, відпрацювання орієнтованих відповідей та дій за еталонами щодо використання автоматизованих систем і засобів прикордонного контролю;

2-ий етап: курсанти формують прості вміння роботи, вивчають алгоритми діяльності щодо використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні;

3-ий етап: викладач пропонує курсантам самим так змодельовати ситуацію з використання автоматизованих систем і засобів прикордонного контролю на основі розповсюджених помилок, щоб вони зрозуміли її сутність та зміст; курсанти прогнозують результати, висувають гіпотези про можливий перебіг розвитку подій та явищ, визначають можливі способи діяльності і в стислі терміни намагаються знайти напрямок та вірне рішення, виконують прийняте рішення й описують його виконання, імітують взаємодію з громадянами на кордоні;

4-ий етап: оцінювання запропонованих рішень і дій у процесі вирішення та відпрацювання квазіпрофесійних завдань на практичних заняттях.

Методика навчання курсантів застосування технічних засобів прикордонного контролю надає можливість забезпечити високу ефективність дій фахівців на контрольно-пропускних пунктах з метою виконання покладених на них обов'язків, у тому числі під час:

– перевірки документів на право в'їзду в Україну або виїзду з України;

- огляду транспортних засобів і вантажів, які прямують через держаний кордон;
- контролю режиму в пунктах пропуску;
- виявлення зброї, радіоактивних та інших заборонених до ввозу в Україну чи вивозу з України предметів і матеріалів;
- вирішення інших оперативно-службових завдань.

Основні відмінності розробленої методики навчання курсантів автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю від традиційної відображено у таблиці.

Таблиця – Основні відмінності розробленої методики від традиційної

№	Характеристики	Основні відмінності
1	Сфера застосування	Навчання майбутніх прикордонників використання автоматизованих і технічних засобів прикордонного контролю
2	Призначення	Навчання технічних дисциплін, що забезпечують службу на кордоні
3	Функції	Педагогічна, інноваційна, інтеграційна
4	Принцип дії	На основі системного, суб'єктно-діяльнісного, проблемного, модульного підходів організація навчання курсантів використання автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю
5	Процеси	Висока інтенсивність, проблемний і міжпредметний характер, інтеграція технічних та спеціальних дисциплін
6	Структура	Комплексно інтегрована структура з оптимізованим складом елементів
7	Параметри	Відповідають вимогам керівних документів з організації служби на кордоні, концепцій і методик підготовки до служби на кордоні

Висновки. Для нашого дослідження важливе значення мають такі висновки. Відбір змісту навчання курсантів проводився на основі аналізу змісту діяльності майбутніх прикордонників, професійно-кваліфікаційної характеристики, навчальних планів та програм підготовки відповідних фахівців. Розроблена методика покликана досягти успішності навчання майбутніх прикордонників використання автоматизованих і технічних засобів прикордонного контролю. Вона спрямована на засвоєння міжпредметного матеріалу суміжних дисциплін, уміння затребувати та використати їх науковий зміст як методологічний, теоретичний й інформаційно-технологічний засіб вирішення міжпредметних навчальних і професійних завдань, обґрунтування та

виконання цільових видів пізнавальної і професійної діяльності, розвиток творчого мислення та наукового світогляду.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У подальшому плануємо здійснити перевірку ефективності методики шляхом порівняння результатів експертної оцінки рівнів сформованості знань, навичок і вмінь курсантів контрольної й експериментальної груп.

Список використаної літератури

1. Военная психология и педагогика / [под ред. П. А. Корчемного]. – М. : Совершенство, 1998. – 246 с.
2. Давыдов, В. П. Теоретические и методические основы моделирования процесса профессиональной подготовки специалиста / Давыдов В. П., Рахимов О. Х. // *Инновации в образовании*. – 2002. – № 2. – С. 62–83.
3. Дубровский, А. В. Повышение профессионализма преподавателей военного вуза / А. В. Дубровский, А. А. Якубин // *Педагогическое образование и наука*. – 2010. – № 2. – С. 69–71.
4. Коваленко, Е. Э. Методика профессионального обучения / Е. Э. Коваленко. – Харьков : ЧП “Штрих”, 2003. – 480 с.
5. Краевский, В. В. Основы обучения. Дидактика и методика / Краевский В. В., Хуторской А. В. – М. : Академия, 2007. – 352 с.
6. Ягупов, В. В. Концептуальні основи розвитку професійної суб’єктності у майбутніх фахівців розвідувальної діяльності в системі післядипломної освіти / В. В. Ягупов, В. Г. Кущов // *Військова освіта*. – 2008. – № 21. – С. 3–12.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Керницький О. М.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.

Кузь Ю. Н. Содержание методики обучения курсантов автоматизированным системам и средствам пограничного контроля

В статье анализируется проблема раскрытия содержания и структуры методики обучения курсантов автоматизированным системам и средствам пограничного контроля, а также этапов обучения курсантов.

Ключевые слова: *будущие пограничники, автоматизированные и технические средства пограничного контроля, служба на границе, поэтапное формирование навыков и умений, содержание методики обучения.*

Kuz Y. M. Contents of techniques of training of cadets of automated systems and means of border control during practical training

The article shows the theoretical analysis of the concept of “learning content”, the content of teaching methods to train cadets to use automated systems and means of border control during practical training, grounded place and significance of each component. In designing the experimental technique factors that are not subject to change, it was determined by both external and internal factors, depending on the requirements of the military education system, the educational process in National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (schedule, study time, time for self preparation, pedagogical skills of teachers, educational and material resources, etc.). General organizational factors: organization of teachers and cadets, the organizational issues identified and unit commanders. Activity factors: practical orientation lessons, motivation of cadets to independent learning, which needs while serving at the border when you use “Border”. Organizational and methodological factors: the scientific discipline of designing learning content “Means of border control” (content and structure of the educational material, the type and structure of the training lessons), distribution by level of knowledge, skills and abilities and didactic teaching material processing, selection of forms and methods of classes and the development of professional interest to the learning activities of students due to the nature and features of future operations, creating special challenges of problem – type atmosphere of creative collaboration with cadets, cadets increasing responsibility for the success of training, management training of the application of the “Border” problem when mining tasks, the evaluation by independent experts of success. The selection of learning content of students was based on analysis of the content of future border, vocational and job description, curricula and training programs for specialists. Selection, classification and systematization of educational material are held by the existing professional qualification characteristics according to technical analysis functions and tasks of the typical skills that are necessary for the service on the border. Also, the layout of the training material was based on the possibilities of using the program “Border”. The content of training for border guards in the study of the subject “Technical means of border control” included a set of professional concepts, ideas, judgments of professional activity in the performance of tasks at the border. It defined the requirements, orders and directives of management, the content of military education, especially the professional activities of border guards.

Keywords: *training of border guards of the future, automated and technical means border control service at the border, the gradual formation of skills and abilities of cadets, teaching methodology cadets automated systems and means of border control.*